

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1911 ΑΡΙΘ. 7556

ΖΗΤΗΡΕΩΝ

ΠΑΡΓΟΣ

ΑΡΓΟΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ
Γ. ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Θ. Α. ΚΑΛΟΓΕΡΙΚΟΣ

ΤΟ ΜΟΝΟΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΓΡΑΦΕΙΟΝ
ΑΠΟΚΟΜΜΑΤΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΤΑΚΗΣ Μ. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
9 ΟΔΟΣ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ (ΣΤΟΣ ΠΑΠΠΟΥ)

Απόσπασμα... **ΠΡΩΤΑΣ**

Χρονολογία... **- 7. ΟΚΤ. 1931**

Εορτηγίδες τῆς "Πρωΐας,"

Κώστας Κρουστάλλης

Μιά διάλεξη γιὰ τὸν κοινῆ

Ὁ φίλος μου κ. Μιχ. Α. Ροδάς μᾶς ξαναθυμίζει τοῦ Κώστα Κρουστάλλη, τὴ μαρτυρικὴ ζωὴ του καὶ τὸ ἔργο του. Ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸν οἶκο «Γράμματα» τῆς Ἀλεξανδρείας βγήκε σὲ βιβλίον μιά διάλεξή του γιὰ τὸν Ἡπειρώτη ποιητῆ, ποὺ τὴν εἶχε κάνει στὰ 1926. Ἐπρόκειτο τὸ συναχθῆναι τότε χρήματα γιὰ νὰ στηθῆ ἡ πρωτομὴ τοῦ τραγουδιῆ τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης· ἔτσι ἡ διάλεξη τοῦ ἀγαπητοῦ συναδέλφου ἔχει κατ' ἀνάγκην πανηγυρικὸν χαρακτῆρα. Ὡς τόσο ὁ κ. Ροδάς δὲν ἐκδηλώνει ὅτι δὲν πιστεύει. Τονῦντιον, ἀν ἔκοιπε τὴ διάλεξη αὐτῆ, εἶναι γιὰτὶ ἀγατᾶ τὸν Ἡπειρώτη ποιητῆ. Ἡ προσοχή, μὲ τὴν ὁποίαν ἐσυνάζε ὅλες τὶς εἰδησεις γιὰ τὴ ζωὴ του καὶ τὸ θάνατό του, εἶναι τεκμήριο ὀλοφάνερο πραγματικῆς ἀγάπης. Κι' ἄλλο τεκμήριο, ἀκόμη μεγαλύτερον, τὸ γεγονός ὅτι ἀδικεῖ κάπως ἐκείνους, ποὺ δὲ συμπεριζῶνται ἀπόλυτα τὸ δικό του θυμασμά.

Κι' ἀλήθεια. Ὁ κ. Μιχ. Ροδάς κατηγορεῖ αἰφνης τοὺς κριτὰς τοῦ Φιλιδελφείου ποιητικοῦ ἀγῶνος τοῦ 1890, γιὰτὶ ἐπέησαν ἀπλῶς τ' «Ἀγροτικά» τοῦ Κρουστάλλη, ἀντὶ νὰ τὰ βραβεύσουν. Βρίσκει, πὼς εἶναι «λόγια, λόγια, λόγια, σχολαστικισμός τοῦ χειροτέρου εἶδους» ὅσα εἶπε γιὰ τὴν συλλογὴν αὐτὴν ὁ εἰσηγητής. Πιθὸν νὰ ἀσφάλω. Ὅμως θάρρῳ, πὼς δὲν ὑπάρχουν πολλὰ κριτικὰ σημεῖα μᾶτα στὴ γλῶσσα μας, ποὺ νὰ μποροῦν νὰ συγκριθῶν, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ὀρθότητος τῶν παρατηρήσεών ταν, μὲ τὰ «λόγια» τούτα τῆς εἰσηγήσεως τοῦ Ροῖδη :

«Πλουσιωτέραν ἔχει τὴν ποιητικὴν φλέβα ὁ ποιητῆς τῶν «Ἀγροτικῶν», — ἔγραφε τότε ὁ εἰσηγητής. Στίχοι δημῶδεις, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπταιστοί, φαντασία καὶ χάρις καὶ ἀρώμα δημῶδους ποιήσεως, εἶναι πανταχοῦ τοῦ ἔργου ἐπιπεχυμένα... Ἄλλ' ἡ πολλὴ προσήλωσις εἰς τὰ δημῶδη πρότυπα ζήμιοι τὸν ποιητῆν, ὅστις, φαίνεται, δὲν χειραφετήθη ἀκόμη, ὥστε νὰ τανύσῃ τὰ πτερά του ἐλευθέρως πρὸς τὸν εὐρὺν καὶ ποικίλον κόσμον τῆς ποιήσεως. Ὁμοιάζει τὸ πτηνόν, ὅπερ γεινηθέν ἐντὸς εὐθαλοῦς ἀγροῦ, δὲν ὑποπτεῖται ἔτι, ὅτι πέραν τῶν ἀγρῶν αὐτοῦ διανοίγεται ἡ μεγάλη, ἐλευθῆρα περικαλλῆς φύσις. Ἰσως ἄλλοι ἀσμενίζουσιν εἰς τὴν μέχρις ἐλαχίστων λεπτομερείαν ἀπομίμησιν τῆς δημῶδους γλώσσης καὶ τοῦ δημῶδους ὕφους· ἡμεῖς ὅμως φρονούμεν ὅτι ἡ τοιαυτὴ ἀκρίβεια, ὁ τοιοῦτος ζῆλος καὶ μικρολόγος εἶναι καὶ ἀλλοιτελής. Πρῶτον μὲν διότι τὰ ὀρθα γραφόμενα ποιήματα θὰ ἔχωσι πάντοτε τοιαύτην τινὰ σχέσιν πρὸς τὰ γνήσια δημοτικά, ὅταν τὰ τεχνητὰ ἄσθη πρὸς τὰ φυσικά. Δεύτερον δὲ διότι ἡ καταστῆ ὄργανον τῆς καθόλου ποιήσεως, οὐδ' αὖ μὲς προάγειται κατ' αὐτὸν τὸν πρόπον».

Τρίντη χρόνον περίπου πρὶν ἀπὸ τὸ Ροῖδη, τὶς Ἰβίαις ἀντιλήψεις ἐξέφραζε κι' ὁ Πολυλάς, προλογίζοντας τὰ ἔργα τοῦ Σολωμοῦ. Ἀναφερόμενος στὴ συλλογὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν τοῦ Φαριέλ καὶ στὰ προλεγόμενά τῆς, ποὺ διάβαζε ὁ Ζακυνθινὸς ποιητῆς, γράφει : «... Ἐνῶ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέρους αὐτῆ ἡ ἀμερόληπτη φωνή, ἐρχόμενη ἀπὸ τῆς φαινομένης Εὐρώπης, ἦταν μεγάλο παρηγόρημα γιὰ τὸν ποιητῆ μας, ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἡ πολυτιμὴ ὕλη ἐκείνη τῆς Συλλογῆς — ὡς πρὸς τὰ ἀισθηματικά, τὰ φρονήματα, τὰ ἦθη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὡς πρὸς τὴ γλῶσσα, ὅπως αὐτὴ σώζεται εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς ἑλληνικῆς γῆς, καὶ μάλιστα εἰς τὰ ὄρη, ὅπου ἐφύλαξε καλύτερα τὸν χαρακτῆρα τῆς, — ἔγινε ἀντικειμενικὸ σῶμα, σπαθερῆς καὶ βχθῆις μελέτης, εἰς τὸ φιλέρεινο πνεῦμα τοῦ ὄρη ὅμοιο, ἡ ὁποῖα δὲν ἔμελλε νὰ ξαναφανῆ ἀπαράλλαχτη μὲς στὰ ποιήματα αὐτοῦ, καθὼς στοχάζονταν ὅτι ἔπρεπε ὅσοι θεωροῦν ἔθνικὴ τὴν ποίησιν τότε μόνον, ὅταν παθητικῶς ξαναδῶν τὰ φρονήματα, τὸ ἦθος καὶ τὸ ὄφος τοῦ λαοῦ. Αὐτὰ ὁ Σολωμὸς ἤθελε τὰ ὀνομάσει παραδηματά».

Τῆσος σκληρὸς ἀπέναντι τοῦ Κρουστάλλη δὲν εἶναι ὁ Ροῖδης. Δὲν ἀποκαλεῖ «παραδηματά» τ' «Ἀγροτικά» του, μ' ὄλο ποῦ δὲ εἶχε ἴσως τέτοιον δικαίωμα. Γιατὶ, πραγματικὰ, ἡ πρώτη αὐτῆ σῶβηρ ποιητικῆ συλλογὴ τοῦ Ἡπειρώτη τραγουδιῆ εἶναι κακὴ ἀπομίμηση τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν, ἡ μᾶλλον, ἔνα κάπως θαμπὸ ἀντίκρυσμα τῆς λαϊκῆς ποιήσεως μὲσα ἀπὸ βαλσαφρικὰ καὶ ζαλοκωστικὰ πρίσματα. Πλατυασμοί, ρητορικότης, πολυλογία, — στοιχεῖα ἐν τούτοις ξένα πρὸς τὸ δημοτικὸν μας τραγούδι, — πνύουν τὴν ἀρχικὴ συγκίνησιν τοῦ νεαροῦ βάρδου. Μόνον τὸ «Τραγούδι τοῦ Τρυγητοῦ», ἴσως ἐπειδὴ εἶναι τὸ συντομώτερον ἀπ' ὅλα, διατηρεῖ μιά πηγαία φρεσκάδα :

Τὸ λέει ὁ πεπροκτόσυφας στὸ δροσερό τ' αὐλάκι,
τὸ λέν στὰ πλάγια οἱ πέδικες, στὴν ποταμιὰ τ' ἀψῶνια,
τὸ λέν σ' ἀμπέλια οἱ λυγερῶ, τὸ λέν μὲ χλίια γελία (!),
τὸ λέει κ' ἡ Γκόλφω ἡ ὕμορφη, τὸ λέει μὲ τὸ τραγουδί :

— Ἀμπέλι μου, πλατύφυλλο καὶ καλοκλαδεμένο,
δέσε σταφύλια κόκκινα, νὰ μῶ νὰ σὲ τρυγήσω,
νὰ κάμω ἀθάνατο κρασί, μοσοβολία γιομάτα.
Μὲς στὰ κατάγια τὰ βαθειὰ σὰν μόσχο νὰ τὸ κρύψω,
νὰ τὸ φυλάξω δλάκερες χρονίες, ἀκέρειους μῆνες,
ὡς ποῦ νὰ ρθῆ μίαν ἀνοιξη, νὰ ρθῆ ἕνα καλοκαίρι,
νὰ γύρη ἀπὸ τὴ μακρυνὴ τὴν ξενητιά ὁ καλὸς μου.
Νὰ κατεβῶ μὲς στὴν αὐλή, νὰ πιάκω τ' ἄλογο τοῦ,
νὰ τὸν φιλήσω ἀγκαλιαστὰ στὰ μάτια καὶ στὸ στόμα,
νὰ τὸν κεράσω, ἀμπέλι μου, τ' ἀθάνατο κρασί σου,
τῆς ξενητιάς τὰ βᾶσανα νὰ πᾶν, νὰ τὰ ξεχάσω.

Ἐχει βέβαια δροσιὰ τὸ τραγουδάκι τοῦτο. Ἄλλ' ἐνῶ μιμεῖται τὰ δημοτικά, στέκει τόσο πολὺ κάτω ἀπὸ τὰ πρότυπά του, ὥστε νὰ δίνουμε ἀπόλυτο δίκιον στὴν εἰκόνα τοῦ Ροῖδη, ὅταν βλέπῃ σὰν «τεχνητὰ ἄσθη» τὰ τέτοια ποιήματα. Ὑπάρχει στὴ δημοτικῆ μας ποίησιν ἐρωτικὸς λυρισμὸς γνήσιος, βαθύς, πονεμένος. Θυμοῦμαι ἕνα τραγούδι τῶρα τῆς Καρπάθου :

Ὅμιες βραδῶν βραδούτσικο πολὺ βραδῶν δὲν ἦτο,
μὰ ἦτον ἀντάρτα καὶ βροχὴ καὶ βαρυχειμανίτσα,
ἐμισανόχτη ἡ πόρτα μας κ' ἐσῶμπεν ὁ καλὸς μου.
Σύβρω σκαμνὶ καθίζω τον, ποτῆρι καὶ κερνώ τον,
κι' ὅσα ποτῆρια τὸν κερνώ, τόσα λόγια τοῦ λέω.
— Λέεις, θυμάσαι μου κ' ἐμοῦ μιάς ὥρας κλωσση,
μιάς νύχτας σφιχταγκάλιασμα καὶ μιάς αὐγῆς παιχνίδι.

Ἄμα ἔχουμε τέτοια γνήσια διαμάντια, γιὰτὶ θ' ἀναζητήσομε τὶς ρητορικῆς ἀπομιμήσεις τους :

Ὁ Πολυλάς κι' ὁ Ροῖδης ἔθεσαν ὠσὸτὰ τὸ ζήτημα. Βέβαια, ἡ προσωπικὴ τέχνη ἀνθεὶ μὲσα ἀπὸ παράδοση. Τότε ὅμως ὑπάρχει ἡ τέχνη αὐτῆ, ὅταν ὑποταχθῆ στὴν παράδοση καὶ τὴν κυριεύσῃ. Ἀπαράλλαχτα, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὴ γλῶσσα. Κανεὶς γνήσιος ποιητῆς δὲν μπερδεῖ νὰ στιχυρῶσῃ ὅστε στὴν ἐσπεράντο, οὔτε στὴν καθαρῆσσσα. Ἄλλα καὶ σὲ κανένα γνήσιον ποιητῆ δὲν ἀρκοῦν ἀπόλυτα τὰ δημοτικὰ στοιχεῖα τοῦ λόγου. Ἀνάγκη νάχης μιά γλῶσσα γιὰ νὰ ἐκφράσῃς τὴν ποιητικὴν ἀτομικότητά του. Τὴ γλῶσσα αὐτὴ σοῦ τὴ δίνει ὁ λαὸς, ποῦ τὴν καλλιέργησε αἰῶνες ὀλόκληρους, σύμφωνα μὲ τὴ ζωὴ του, μὲ τὴ φαντασία καὶ μὲ τὴν πίστη του. Ἡ μεγάλη λαϊκὴ ἐνότης ἐκτρέφει τὸν ποιητῆ, ποῦ ἐπιτῶν μὲσα ἀπὸ τὰ πλατεῖα τῆς στήθης, ὅπως τὸ ἀρτεσιανὸ ἀπ' τὴ γῆ, ραντίζοντάς τὴν ἔπειτα μὲ τὴ δροσιὰ του. Ἡ δημοτικὴ ποίησιν κ' ἡ δημοτικὴ γλῶσσα ἐξέζησαν τὸ Σολωμό. Ποῦ ὑπάρχει ὅμως δουλικὴ ἀπομίμηση δημοτικοῦ ὕφους στὸ ἔργο του ; Ἡ προσωπικὴ τέχνη εἶναι ἐκφρασις ἀτομικοῦ. Ἄλλως δὲ ὑφίσταται. Ἄλλα ὁ «θεμελιώδης ρυθμός», ποῦ στυλώνεται «στὸ κέρον τῆς ἐθνικότητος, ὕψωνεται κάθετα».

Μὲ τὸ νὰ κόουμε τὴ γραμμὴ τῆς λαϊκῆς παραδόσεως στὴν Ἐλλάδα, βρεθήκαμε ἀπὸ κάθε ἀποψη ξεριζωμένοι. Κι' ἀπ' τὴν ἀνάγκη γιὰ νὰ ἀπερῆ τὴν ποιητικὸν σπόρον. Μὰ στίς γλάστρες μὲσα δὲ φυτρώνουν πλατάνια. Κι' ὅστε τὸ τεχνητὸ πότισμα ἀκοεῖ στίς στυχῶδες ρίζες, ποῦ ψάχνον μὲς στὰ σπλάχνα τῆς γῆς νὰ βροῦν δροσιὰ καὶ στήριγμα. Ὁ Κρουστάλλης ἦταν πολὺ νέος σὰν ἔγραψε τ' «Ἀγροτικά» του. Μόλις εἶκοσι χρονῶν. Σωστὰ λοιπὸν προσκολληθῆκε στὴν παράδοση. Ὅμα οἱ κριταὶ τοῦ δὲν μποροῦσαν νὰ ξέρουν τὴν ἡλικίαν του. Ἰσως κ' ἠνάνοισαν κάτι, ποῦ εἶναι εὐκόλο τῶρα νὰ τὸ ἰδοῦμε κ' ἐμεῖς ; ὅτι ὁ Κρουστάλλης δὲν ὑποτάχθηκε στὴ δημοτικὴ ποίησιν γιὰ νὰ τὴν κέρη. Ὑποτάχθηκε μὲ χαρὰ, μὲ διάθεσιν, μὲ δρεξη ὑποταγῆς. Ὑποτάχθηκε γιὰ νὰ σκαλωθῆ.

Τὰ περιστασιακὰ τῆς ζωῆς του, ποῦ τὰ διηγεῖται πλατεῖα ὁ κ. Ροδάς, ἀνάγκη τὸν Κρουστάλλη νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸν τόπον του καὶ νάρθῃ νὰ κλειθῆ στὴν Ἀθήνα, ὅπου πάλευε σκληρὰ γιὰ τὸ ψωμί. Ἔτσι, ὅτι ἦταν μὲσα τὸ ἀόριστο ὡς τότε καὶ θολό, ἔγινε καθαρός τῶρα καὶ ἐπὶ πόθος. Πρέπει νὰ τὸν πιστέψουμε ἀπόλυτα, γιὰτὶ ἴσα-ἴσα ἡ εὐκρίνεια εἶναι ἡ πρώτη ἀρετὴ τοῦ τραγουδιοῦ του :

Ἔτσι ἐνήθηκε μικρὸς κι' ὁ πόθος μου στὰ στήθη,
κι' ἀπ' ἀφαντο, κι' ἀπ' ἀπλερο πουλάκι, σταυραστῆ μου,
μεγάλω, πῆρε φτερά, πῆρε κορμὶ καὶ νύχια
καὶ μεματώνει τὴν καρδιά, τὰ σωθικά μου σκίζει·
κι' ἐγὼ τῶρα ὁ πόθος μου ἀπτός, στοιχεῖο καὶ δράκος